

Проект
«Сприяння розвитку професійної освіти в аграрних коледжах
України» (FABU), 2 фаза UKR 21-01

ДОСЛІДЖЕННЯ
на тему:
«Законодавство України у сфері освіти дорослих»
Поточний стан та перспективи з особливим
акцентом на становище ветеранів війни»

Автор:

Володимир ЗЕЛЕНИЙ

В.о. директора ВСП

«Верхньодніпровський фаховий
коледж ДДАЕУ»

Співавтор:

Ханс Георг Хассенпфлюг

Керівник проєкту FABU

Зміст

Передмова	3
1. Роль та структурна організація системи освіти дорослих	3
1.1. Тенденції розвитку освіти дорослих.....	5
1.2. Чому освіта дорослих є важливою?.....	6
2. Законодавство України у сфері освіти дорослих.....	6
2.1. Закони	6
2.2. Підзаконні акти	7
3. Інституції, відповідальні за розробку нормативних документів та впровадження освіти дорослих.....	8
4. Проблеми нормативного регулювання освіти дорослих	10
5. Пропозиції щодо удосконалення законодавства	11
6. Упровадження освіти дорослих.....	13
7. Вплив війни на освіту дорослих - заходи після закінчення війни	16
8. Підсумки та висновки	20

Передмова

Світ у XXI ст. змінюється настільки динамічно, що сфера освіти постійно перебуває у стані реформування.

Мета реформування – створення механізмів та умов, які сприятимуть якості освіти, але у більш широкому сенсі – формуванню людського капіталу.

Навколо все частіше звучать слова, які стали своєрідним кодом епохи – компетентності, hard skills, soft skills, lifelong learning (LLL) та ін., проте є умовний спільний знаменник який їх поєднує – освіта дорослих. Саме освіта дорослих є одним з дієвих інструментів збереження і примноження людського капіталу, створення своєрідної «доданої вартості» суспільства.

Тривалий час цьому питанню не надавали належної уваги, проте євроінтеграційні процеси актуалізували проблематику освіти дорослих.

Повномасштабна війна росії проти України також вплинула на це питання, оскільки наша держава потребує максимального залучення людських ресурсів та систематичного зростання їх кваліфікації для відповіді на найбільший виклик у своїй історії, подолання військової загрози, проведення повоєнної відбудови та виходу на траєкторію сталого розвитку.

У контексті вищевказаного потребує дослідження комплекс питань у сфері освіти дорослих: нормативно-правове регулювання; актуальний стан та перспективи розвитку; пропозиції щодо нормативно-правового регулювання; інституції, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері освіти дорослих; приклади реалізації потенціалу освіти дорослих; практичні рекомендації тощо.

Особливої уваги потребує упровадження освіти дорослих у повоєнний період, адже тільки питання адаптації ветеранів вимагатиме надзвичайної уваги та належного забезпечення.

Тому важливо визначити які можливості для освіти дорослих спроможні забезпечити заклади освіти, які умови в цілому необхідно створити для розвитку цього надзвичайно важливого складника системи освіти України.

Окремої уваги потребує питання, яке можна назвати лобіюванням ухвалення Закону України «Про освіту дорослих». Цей процес триває вже кілька років і потребує логічного завершення саме для розвитку освіти і суспільства в цілому.

1. Роль та структурна організація системи освіти дорослих

Розмови про навчання впродовж життя є достатньо поширеними і виражають ідею про те, що навчання не закінчується зі школою, тренінгами чи університетом, а продовжується в дорослому віці як найдовша фаза освіти.

Перші програми навчання для дорослих існували ще на зламі XVIII-XIX століть. Однак лише в останнє десятиліття освіта дорослих перетворилася на важливу сферу освіти в Україні, якщо виходити з кількості установ, які надають освітні послуги, а також враховуючи перелік пропонованих заходів та учасників.

Навчання впродовж життя - модне слово, яке набуває все більшого значення в нашому суспільстві. Так звані «прямолінійні резюме», коли людина працює в одній сфері і поступово зростає фахово та функціонально - це феномен попередніх поколінь. Традиційне розуміння освіти, згідно з яким вчитель передає учням знання, стає все менш актуальним. У деяких галузях викладачі вже не в змозі бути в курсі всього спектру спеціалізованих знань, а використання нових медіа також робить навчання незалежним від часу і місця.

Щоб не відставати від швидких темпів технологічних і соціальних змін, люди повинні постійно підвищувати свою кваліфікацію. Тому освіта дорослих вже давно стала самостійним освітнім напрямом, який не лише пропонує вражаючий вибір курсів, але й чітко орієнтована на потреби людей.

Освіта дорослих, або неперервна освіта загалом, більше не є темою, яка стосується виключно сфери праці та професійної діяльності, але також охоплює особистісну, соціальну та політичну сфери.

Основна перевага освіти дорослих полягає в тому, що вона може швидко адаптуватися до нових освітніх тенденцій і суспільних вимог. Оскільки сектор неакадемічної безперервної освіти не підлягає державному регулюванню, провайдери навчання можуть швидко реагувати на соціальні виклики та тенденції.

За допомогою відповідних освітніх пропозицій вдається заповнити важливу прогалину в освіті дорослих та вирішувати проблеми, до рішення яких не готова традиційна школа і класична система навчання.

За визначенням Німецької освітньої ради, освіта дорослих - це "продовження або відновлення організованого навчання після завершення першого етапу освіти різної тривалості". Вона слугує поглибленню, розширенню, оновленню або набуттю знань, навичок (компетентностей) і здібностей людей, які завершили перший етап освіти і працюють або працювали на виробництві чи займалися сімейним бізнесом.

Освіту дорослих можна класифікувати за різними критеріями. Орієнтована на практику класифікація виглядає наступним чином:

- формальне навчання як освіта/підвищення кваліфікації, пов'язане з отриманням диплому;
- неформальне навчання як освіта/підвищення кваліфікації, що не пов'язана з отриманням диплому;
- неформальне навчання як безкоштовне, неінституційне навчання;
- інформальне навчання як самоосвіта.

Освіта дорослих може бути реалізована:

- шляхом подальшого навчання на робочому місці («навчання на робочому місці» – «training on the job»): Підвищення кваліфікації на традиційному робочому місці на підприємстві;
- шляхом подальшого навчання на підприємстві («навчання на підприємстві» – «training near the job»): Подальше навчання/підвищення кваліфікації в компанії, але не на попередньому місці роботи;

- через подальше навчання за межами підприємства («навчання за межами підприємства» – «training off the job»): Подальше навчання, яке відбувається за межами компанії;
- за допомогою нових медіа, наприклад, у формі електронного навчання (інтегроване навчання - змішане навчання, комп'ютерне навчання або серйозне мобільне навчання).

Освіта дорослих складається з низки формальних, неформальних та інформальних навчальних заходів у сфері освіти та професійної підготовки, які дорослі здійснюють після завершення початкової професійної підготовки.

З одного боку, освіта дорослих - це вся організована навчальна діяльність дорослих. Однак дорослі також навчаються самоорганізовано, наприклад, читаючи спеціалізовану літературу або обмінюючись досвідом на робочому місці.

Навчання дорослих може мати на меті поглиблення та оновлення набутих знань, а також забезпечувати надолуження з якоїсь причини призупиненого навчального та освітнього процесів. Сформовані освітні пропозиції мають на меті надати дорослим учням знання для їхніх власних дій, для взаємодії з іншими колегами, для збереження та подальшого розвитку їхньої індивідуальної та соціальної ідентичності, а також для орієнтації в існуючих системах цінностей.

1.1. Тенденції розвитку освіти дорослих

Освіта дорослих складається з освітніх програм в найрізноманітніших сферах. Основний фокус програм освіти дорослих варіюється від набуття базових навичок і надолуження знань, отриманих після закінчення школи, до навчання іноземним мовам, комунікативним і ключовим навичкам та підтримки дорослих у різних ролях і сферах їх життя, наприклад, у сім'ї (через сімейну, медичну, екологічну, споживчу, або культурну і політичну освіту). Крім того, існує важлива сфера професійної адаптації та підвищення кваліфікації, пов'язаної з конкретним робочим місцем.

Окрім цих традиційних сфер освіти дорослих, спостерігається тенденція до все більшої інтеграції з безперервним професійним навчанням: все частіше пропонуються кваліфікаційні програми, пов'язані з роботою. Вони дають можливість поглибити знання та здобути важливі ключові кваліфікації в сучасному світі праці.

Якщо ми подивимося на загальний розвиток освітніх пропозицій останнім часом, то помітимо збільшення кількості пропозицій, пов'язаних з набуттям практичних навичок та так чи інакше пов'язаних з практичною роботою, а також пропозиції для отримання формальних ключових кваліфікацій. Водночас базова ІТ-підготовка продовжує відігравати важливу роль в асортименті програм, що пропонуються провайдером освітніх послуг. Цифровізація - це ще одна сфера, в якій освіта дорослих намагається відігравати суттєву роль та пропонує відповіді на питання викладання, навчання та роботи в майбутньому.

Для освіти/підвищення кваліфікації дорослих розробляються або адаптуються власні теоретичні засади та методи навчання, орієнтовані на дорослих.

1.2. Чому освіта дорослих є важливою?

Існує багато причин для освіти дорослих:

- Покращення перспектив працевлаштування
- Особистий або професійний розвиток
- Набуття навичок критичного мислення

Освіта дорослих також сприяє соціальній згуртованості та активній громадянській позиції. Вона також зміцнює конкурентоспроможність компаній та економіки в цілому.

Відновлення після пандемії коронавірусу, агресивна війна росії в Україні, цифрова та "зелена" трансформація прискорили наш спосіб життя, і разом з ним, змінили наше навчальне середовище та умови праці. Людям необхідно оновлювати свої знання, навички та компетентності, щоб подолати розрив між їхньою базовою освітою/професійною підготовкою та ринком праці, який швидко змінюється.

Завдяки постійному професійному розвитку працюючі та безробітні люди можуть розширити свою кар'єрну перспективу та активно реагувати на будь-які зміни на ринку праці. Зокрема, завдяки цифровізації та поширенню електронного навчання з'явилася чудова можливість підготуватися до майбутньої роботи. Такі технічні новації сприяють адаптації освіти до викликів ринку праці та пропонують відповідні зміни у її системі.

Подальше професійне навчання може відкрити нові кар'єрні можливості завдяки набуттю нових навичок - наприклад, якщо ви працюєте над власними лідерськими навичками, щоб згодом претендувати на керівну посаду.

Навіть якщо ви отримуєте користь від професійного розвитку протягом своєї кар'єри, потрібно розуміти, що вона не є метою сама по собі. Зрештою, метою є реалізація ваших особистих планів або планів вашого роботодавця, а також досягнення або підвищення власної економічної ефективності та конкурентоспроможності.

2. Законодавство України у сфері освіти дорослих

2.1. Закони

Освіта дорослих – це перш за все можливість для повнолітніх людей навчатися протягом життя. Право на таке навчання визначене Конституцією України (статті 23,53).

Наявність складника «освіта дорослих» у системі освіти України визначена базовим Законом України «Про освіту», насамперед положеннями статей 10 та 18. Крім того, освіта дорослих регламентується відповідними положеннями низки спеціальних законів: Закону України «Про

повну загальну середню освіту»; Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»; Закону України «Про фахову передвищу освіту»; Закону України «Про вищу освіту»; Закону України «Про позашкільну освіту»; Закону України «Про професійний розвиток працівників» (див.рис.1).

1. Конституція України
<https://ips.ligazakon.net/document/z960254k?an=1>
2. Закон України «Про освіту»
https://ips.ligazakon.net/document/view/T172145?an=1&ed=2023_06_10
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
4. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»
https://ips.ligazakon.net/document/view/Z980103?ed=2023_04_10
5. Закон України «Про фахову передвищу освіту»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
6. Закон України «Про вищу освіту»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
7. Закон України «Про позашкільну освіту»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
8. Закон України «Про професійний розвиток працівників»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text>

Рис. 1 Закони, які регламентують освіту дорослих

Джерело: бази даних нормативно-правових актів

На підставі вказаного переліку законів можемо стверджувати, що створено в цілому ґрунтовну нормативно-правову базу для функціонування та розвитку освіти дорослих.

2.2. Підзаконні акти

У сфері підзаконних актів ситуація з нормативно-правовим регулюванням освіти дорослих дещо інша. У освітніх стандартах відповідних рівнів освіти застосовується уніфіковане визначення для реалізації академічних прав випускників «Набуття додаткових кваліфікацій в системі освіти дорослих, у тому числі післядипломної освіти». Відповідна позиція є як у стандартах фахової передвищої освіти <http://surl.li/cxymc>, так і у вищій освіті <http://surl.li/tvle>.

Поряд з тим, лише у 2022 році було затверджено нормативно-правовий акт, який суттєво сприяє/сприятиме розвитку освіти дорослих – наказ МОН від 08.02.2022 № 130 «Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти» <http://surl.li/gzflm>. Пунктом 5 Розділу I Порядку визначено вимогу щодо розроблення закладами вищої та фахової передвищої освіти власних порядків визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти.

Певний розвиток правового регулювання проблеми відстежується у пов'язаному акті – наказі МОН від 02.05.2023 № 510 «Про затвердження

Типового положення про організацію освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти та Положення про практичну підготовку здобувачів фахової передвищої освіти» <http://surl.li/mggmv>. Так, пунктом 6.7 Розділу VI Типового положення про організацію освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти визначено включення кожним закладом фахової передвищої освіти власного порядку визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти до Положення про організацію освітнього процесу у закладі.

Високі очікування викликала Постанова ВРУ від 12.01.2023 № 2874-IX «Про прийняття за основу проекту Закону України про освіту дорослих» <http://surl.li/nciin>, зважаючи на його євроінтеграційний характер (див.рис.2).

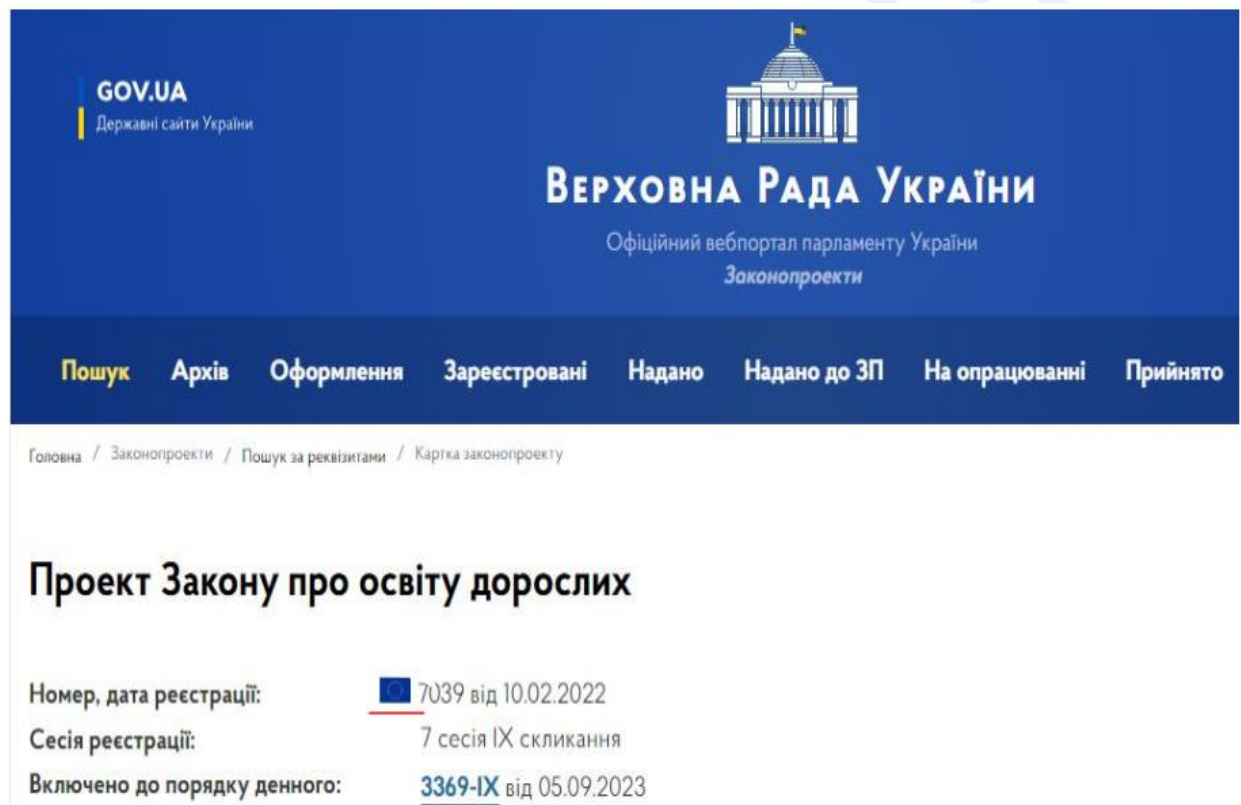

Рис. 2 Картка проекту Закону на офіційному веб-порталі ВРУ

Джерело: офіційний вебсайт Верховної Ради України

3. Інституції, відповідальні за розробку нормативних документів та впровадження освіти дорослих

Формально за розробку нормативних документів та впровадження освіти дорослих відповідає достатня кількість інституцій (див.рис.3).

ВРУ

- Ухвалює Закони і постанови
- Визначає фінансування складника

КМУ

- Розробляє проекти НПА, подає до ВРУ
- Здійснює нормативний супровід

НАК

- Веде реєстр кваліфікацій
- Акредитує кваліфікаційні центри

МОН

- Розробляє проекти НПА за дорученням КМУ
- Реалізує державну політику у сфері освіти дорослих
- Видає накази, надає роз'яснення

ОДА

- Забезпечують виконання законодавства
- Здійснюють оперативне управління

ОМС

- Забезпечують виконання законодавства
- Виступають співзасновниками закладів
- Фінансують заклади відповідно до програм

Заклад освіти

- Надає освіту дорослих
- Забезпечує реалізацію освітньої траєкторії

Рис. 3 Інституції, відповідальні за впровадження освіти дорослих
Джерело: власне зображення

Особливе значення у розвитку освіти дорослих має діяльність Національного Агентства Кваліфікацій (НАК) <https://nqa.gov.ua/>, як органу що супроводжує питання кваліфікацій <https://nqa.gov.ua/qualification-system/>.

Міністерство освіти і науки України (МОН) <https://mon.gov.ua/ua> створило структурні підрозділи, які мають безпосередньо займатися освітою дорослих. Зокрема, мова йде про Директорат фахової передвищої, вищої освіти <http://surl.li/nbozo> з відповідними підрозділами - експертною групою з

питань вищої освіти та освіти дорослих, головним управлінням вищої освіти і освіти дорослих <http://surl.li/nbpap>.

Проте головною проблемою залишається відсутність рамкового Закону України «Про освіту дорослих».

4. Проблеми нормативного регулювання освіти дорослих

Нормативне регулювання освіти дорослих потребує суттєвих змін та подальшого розвитку. Так, стаття 53 Конституції України містить поняття «післядипломна освіта», що є вужчим за своєю природою та сферою застосування у порівнянні з освітою дорослих. Післядипломна освіта є лише однією з багатьох складових освіти дорослих.

Наразі єдиним спеціальним законом, який регламентує питання освіти дорослих у варіанті післядипломної освіти є Закон України «Про професійний розвиток працівників» <http://surl.li/cbgkp>, тому актуальний стан законодавства потребує змін (див.рис.4).

Рис. 4 Закони України у сфері освіти дорослих: актуальний стан

Джерело: власне зображення

Вказаний Закон є морально застарілим через значну кількість невідповідностей Закону України «Про освіту», спеціальним законам у сфері освіти. До найбільш помітних вад Закону варто віднести:

- застарілу термінологію («навчальний заклад» тощо);
- віднесення визнання результатів неформального навчання виключно до функціоналу державних центрів зайнятості;
- відсутність серед траєкторій освіти дорослих окремого складника – фахової передвищої освіти;
- зведення освітніх траєкторій певних категорій працівників у сфері професійного розвитку виключно до професійної (професійно-технічної) освіти;

- відсутність кваліфікаційних центрів як уповноважених структур з визнання результатів навчання здобутих у неформальній та/або інформальній освіті.

До позитивних моментів ситуації, що склалася у сфері нормативного регулювання освіти дорослих, варто віднести такі.

1. МОН провело громадське обговорення проекту Закону України «Про Національну систему кваліфікацій» <http://surl.li/nchuu>

2. На більш-менш зрозумілу траєкторію вийшло питання з ухваленням Закону України «Про освіту дорослих».

Так, зареєстровано проект Закону про освіту дорослих <http://surl.li/ncigt>, причому суб'єктом законодавчої ініціативи є Кабінет Міністрів України, а сам проект визначено як євроінтеграційний.

Урядовий проект Закону про освіту дорослих 7039 від 10.02.2022 прийнято за основу 12.01.2023 <http://surl.li/nciin>. 05.09.2023 Урядовий проект Закону про освіту дорослих включено до порядку денного десятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3369-IX#Text>

Крім того, на громадське обговорення винесено проект професійного стандарту "Фахівець із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб". Проект професійного стандарту розроблено Міністерством у справах ветеранів України та розміщено за посиланням: <http://surl.li/oxohl>. Проект передбачає підготовку фахівців на основі вищої освіти першого (бакалаврського) рівня або другого (магістерського), що відповідає 6 та 7 рівням НРК з подальшим підвищенням кваліфікації саме в системі освіти дорослих <http://surl.li/pdwwf>. Важливість підготовки таких фахівців в сучасних умовах важко переоцінити.

5. Пропозиції щодо удосконалення законодавства

З метою подальшого розвитку законодавства як у сфері освіти дорослих, так і освіти в цілому, доцільно внести зміни і викласти частину третю статті 53 Конституції України у такій редакції (див. рис. 5).

Чинна редакція	Пропозиції
Держава забезпечує: - доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; - розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; - надання державних стипендій та пільг учням і студентам.	Держава забезпечує: - доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти в державних і комунальних зкладах освіти; - розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та освіти дорослих, різних форм навчання; - надання державних стипендій та пільг здобувачам освіти.

Рис. 5 Пропозиції з унесення змін до частини третьої статті 53 Конституції України

Джерело: Конституція України <https://surl.li/gdyl>, власне зображення

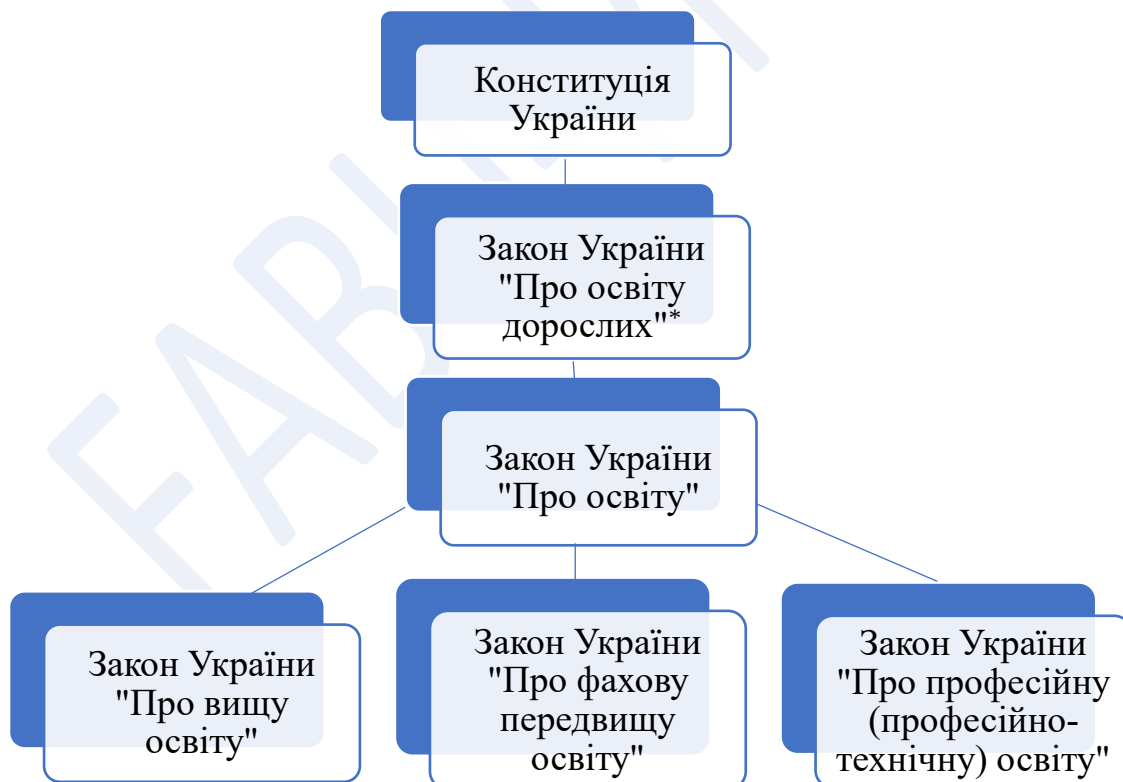
Проте наразі маємо хибний шлях – Закон України «Про професійний розвиток працівників» не втратив чинність, тому що не ухвалено Закон України «Про освіту дорослих».

Автор подав свої пропозиції до проєкту Закону «Про Національну систему кваліфікацій» саме з метою внесення змін до Закону України «Про професійний розвиток працівників» в частині його приведення у відповідність до спеціальних законів у сфері освіти. Поряд з тим проєкт Закону «Про Національну систему кваліфікацій» містить перспективні норми і має стати одним із системних нормативно-правових актів як у сфері освіти дорослих, так і у сфері освіти в цілому.

Але варто відзначити очевидні і не виправдані затримки з ухваленням Закону України «Про освіту дорослих», адже майже рік пройшов тільки для його прийняття за основу, а потім навіть кілька місяців триваючої дев'ятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання не дали результату у його просуванні крім 1200 поправок від народних депутатів.

Тому необхідним є невідкладне ухвалення щонайменше двох законів – «Про освіту дорослих» та «Про Національну систему кваліфікацій» та втрата чинності Законом України «Про професійний розвиток працівників».

Наразі, як вже зазначалося вище – головною проблемою у нормативному регулюванні складника є відсутність Закону України «Про освіту дорослих».

* «Домінування» спеціального Закону України «Про освіту дорослих» над базовим Законом України «Про освіту» умовне з урахуванням статусу акту саме у освіті дорослих

Рис. 6 Закони України у сфері освіти дорослих - оптимальне рішення

Джерело: власне зображення

У контексті вищевказаного, оптимальним є невідкладне ухвалення Закону України «Про освіту дорослих» з одночасною втратою чинності Законом України «Про професійний розвиток працівників» (див. рис. 6).

6. Упровадження освіти дорослих

Заходи з упровадження освіти дорослих мають здійснюватися з урахуванням щонайменше трьох параметрів:

- 1) складників освіти дорослих (див. рис. 7);
- 2) особливостей освітнього процесу у неформальній освіті дорослих;
- 3) визнання результатів навчання здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти.

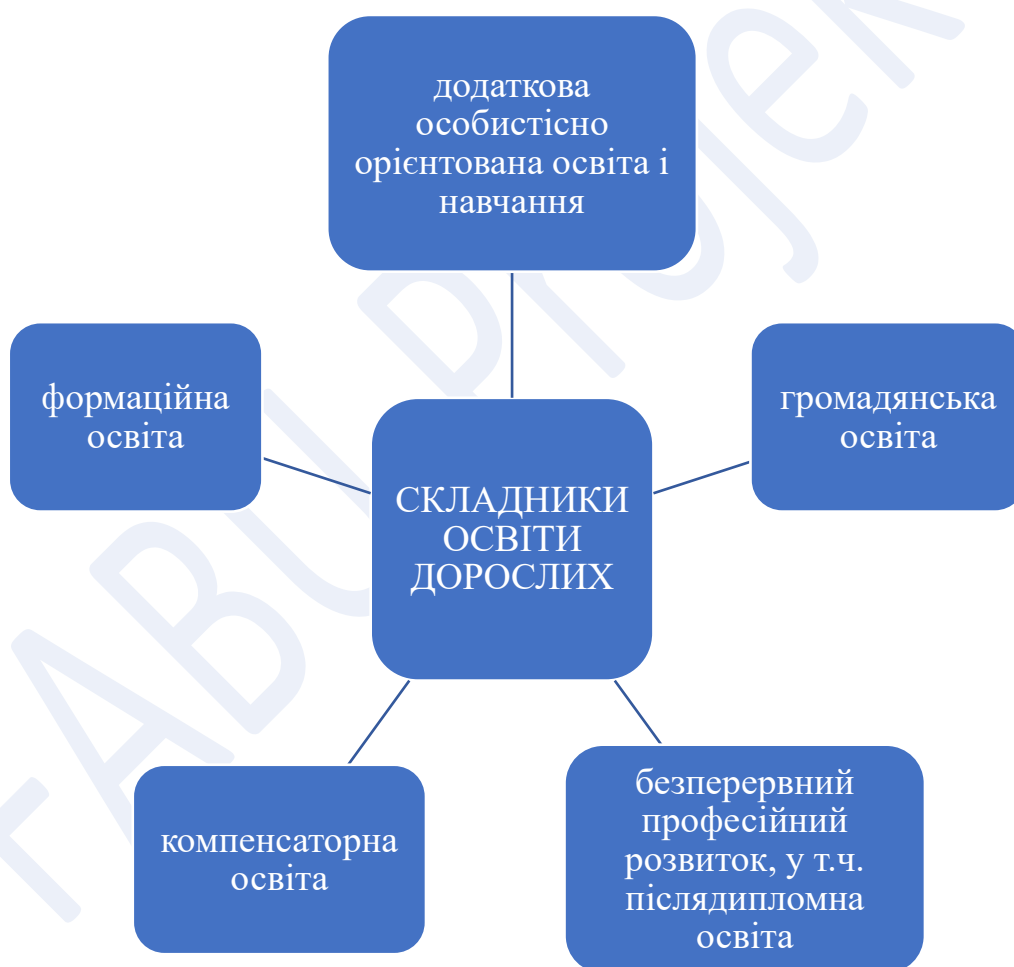

Рис. 7 Складники освіти дорослих

Джерело: проєкт Закону про освіту дорослих <http://surl.li/ncigt>

Особливе значення для **складників освіти дорослих** має питання кваліфікацій, а саме можливості як здобуття, так і визнання часткових і повних кваліфікацій. Нещодавно до цієї проблематики додалося і питання мікрокваліфікацій (micro-credentials). У цій сфері варто звернути увагу на

роботу Національного Агентства Кваліфікацій та інструменти, які пропонує Агентство для вирішення вказаних питань.

Зокрема, варто скористатися напрацюваннями НАК з таких питань:

- 1) набуття статусу кваліфікаційного центру <http://surl.li/ncxsr>
- 2) кваліфікаційні центри <https://nqa.gov.ua/qualification-centers/>
- 3) акредитація кваліфікаційних центрів <http://surl.li/ncxtp>
- 4) кваліфікації <https://nqa.gov.ua/kvalifikacii/>
- 5) НРК <https://nqa.gov.ua/national-qualification-frame/>
- 6) відбір експертів з акредитації кваліфікаційних центрів <http://surl.li/mrnql>.

Важливо розуміти, що НАК постійно проводить навчання, вебінари, відеолекції, тренінги, надає консультативну допомогу щодо широкого спектру питань кваліфікацій, сприяє відкриттю кваліфікаційних центрів.

Особливостями освітнього процесу у неформальній освіті дорослих є насамперед плюралізм форм та засобів здобуття освіти, одиниць вимірювання та/або співставності тривалості здобуття такої освіти (див. рис. 8).

Рис. 8 Освітній процес у неформальній освіті дорослих

Джерело: проєкт Закону про освіту дорослих <http://surl.li/ncigt>

З урахуванням цих особливостей суб'єкти надання освітніх послуг матимуть можливість діяти із суттєво більшим ступенем автономії, ніж у «традиційній» системі освіти. Це дуже важливо саме у плані залучення дорослих до навчання протягом життя, створення привабливого іміджу освіти дорослих.

Крім вказаних вище питань, особливе місце у освіті дорослих посідає **визнання результатів навчання здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти.**

Проблеми тіньової зайнятості, війна, особливі життєві обставини та ін. створили підґрунтя для досягнення певних результатів навчання поза стандартними процедурами. Визнання таких результатів навчання сприятиме не тільки певній легітимізації життєвих здобутків, а й прискорить вихід робочої сили на ринок праці та її мобільність, «капіталізує» робочу силу, оптимізує видатки бізнесу на підготовку працівників у «традиційній» освіті, покращить якість людського капіталу.

Наразі у освіті дорослих вбачається два способи визнання результатів навчання здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти, у тому числі здобуття повних або часткових кваліфікацій (див. рис .9).

Рис. 9 Способи визнання результатів навчання у освіті дорослих

Джерело: проект Закону про освіту дорослих <http://surl.li/ncigt>

Особливу позицію у визнанні результатів навчання посідає питання мікрокваліфікацій, яке є відносно новим для України і потребує окремого дослідження. У цій сфері активно працюють представники Національного Агентства Кваліфікацій.

Як вже зазначалося вище, важливим нормативно-правовим актом для освіти дорослих є наказ МОН від 08.02.2022 № 130 «Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти» <http://surl.li/gzflm>

На підставі цього наказу доцільно визначити алгоритм дій закладів фахової передвищої, вищої освіти (див. рис. 10), загальні наслідки наказу та орієнтовну структуру Порядку ЗФПО/ЗВО (див. рис. 11).

Що робить ЗФПО або ЗВО?	розробляє власний порядок визнання
	визначає організаційні аспекти процедур визнання
	уповноважує на виконання процедур визнання відповідні структурні підрозділи,
	призначає уповноважених осіб, визначає методи оцінювання.

Рис. 10 Дії ЗФПО, ЗВО на підставі наказу МОН від 08.02.2022 № 130

Джерело: наказ МОН від 08.02.2022 № 130 <http://surl.li/gzflm>

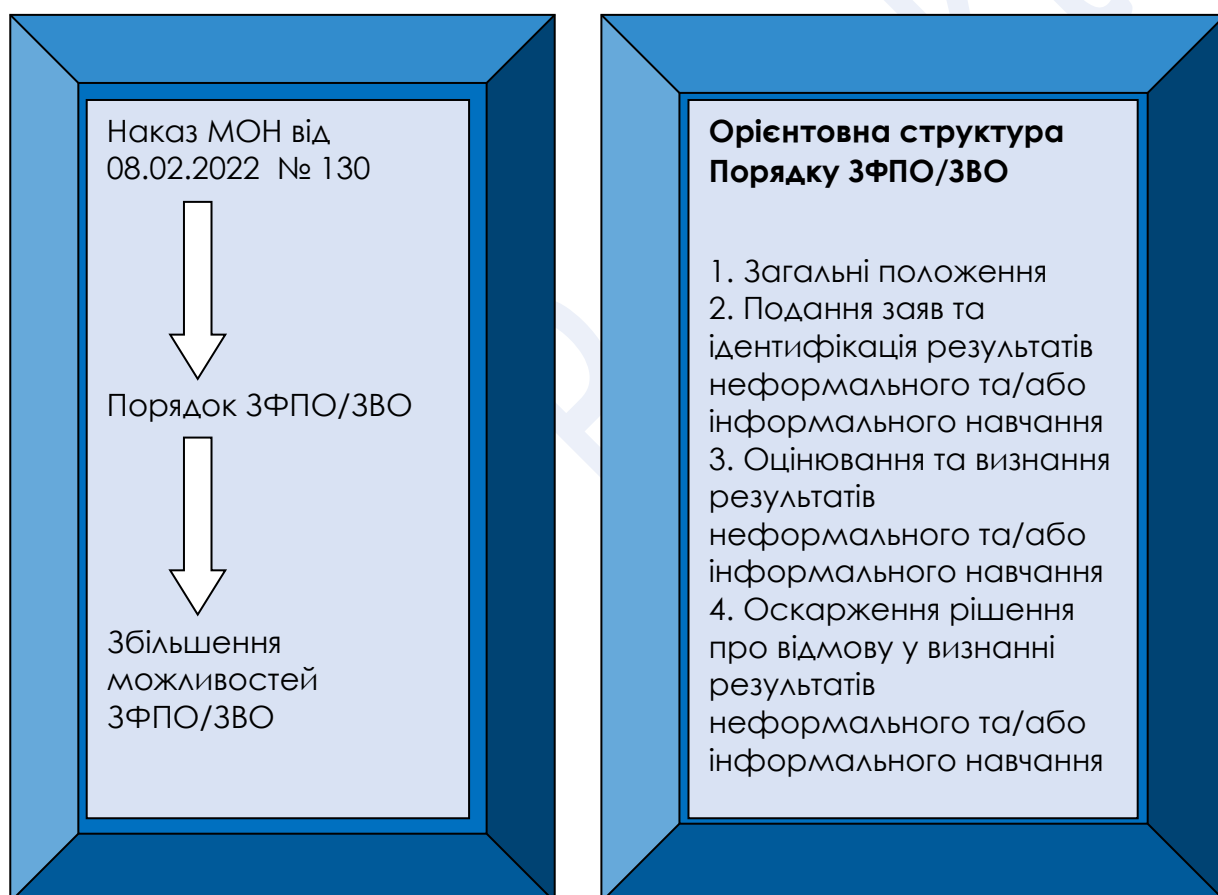

Рис. 11 Орієнтовна структура Порядку ЗФПО/ЗВО

Джерело: наказ МОН від 08.02.2022 № 130 <http://surl.li/gzflm>

Зважаючи на час і обставини затвердження акту, багато ЗФПО/ЗВО не надали йому належної уваги, тому розкриття потенціалу наказу очікується у повоєнній Україні.

7. Вплив війни на освіту дорослих - заходи після закінчення війни

Події повномасштабної війни росії проти України визначили підготовку до вирішення низки питань у сфері освіти дорослих.

До вказаного переліку питань відносяться:

- 1) адаптація ветеранів, їх реінтеграція до мирного життя і суспільства;
- 2) навчання ветеранів;
- 3) сприяння через навчання розвитку ветеранського підприємництва;
- 4) повернення вимушених емігрантів до України;
- 5) людський капітал для повоєнної відбудови (відновлення) та розвитку України.

Саме освіта дорослих є інструментом вирішення більшості з вказаних питань. Підтвердженням є позитивний зарубіжний досвід, зокрема у **сфері сприяння ветеранському бізнесу**. Так, у США є декілька програм для сприяння підприємницькій діяльності ветеранів, одна з найбільш відомих – Small Business Administration (SBA) спрямована на доступ до кредитів, навчання та консультування <http://surl.li/njhsh>. Внаслідок реалізації програми створено тисячі нових робочих місць та підприємств, продемонстровано суттєвий позитивний вплив державної підтримки.

Аналогічна програма у вигляді навчальних програм і консультацій для ветеранів діє у Великобританії. Так, за програмою X-Forces Enterprise та подібними програмами, ветерани отримують допомогу у розвитку навичок для успішного ведення бізнесу <https://x-forces.com/>.

Програми соціальної адаптації ветеранів через підприємництво у Канаді (Prince's Operation Entrepreneur та ін.), сприяють ветеранам у соціальній адаптації, створенні та розвитку власного бізнесу <http://surl.li/njhsq>.

Наразі маємо певне нерозуміння ситуації на рівні держави, адже ветерани вже стали масовою спільнотою і їхня кількість об'єктивно буде зростати. Натомість маємо лише проєкт Закону про ветеранське підприємництво <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186> і неприпустиме зволікання із ухваленням Закону України «Про освіту дорослих». «Широке» авторство депутатів у першому випадку та позначка «євроінтеграційний» у другому мали б стати запорукою їхнього швидкого ухвалення, але чи стануть?

Тим більше, що аналіз проєкту Закону про ветеранське підприємництво дає підстави визнати звуження можливостей для ветеранів у сфері освітнього супроводу підприємництва. Наприклад, у статті 19 зафіксовано позицію такого змісту: «Державна підтримка суб'єктів ветеранського підприємництва у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації **управлінських кадрів та кадрів ведення підприємницької діяльності** може здійснюватися шляхом: 1) розроблення, актуалізації та виконання освітніх програм, спрямованих на підготовку, перепідготовку і підвищення рівня кваліфікації кадрів для суб'єктів ветеранського підприємництва на основі **державних освітніх стандартів**».

Варто відзначити, що термін «**державні освітні стандарти**» застосовується виключно для таких рівнів освіти як дошкільна, повна загальна середня освіта, професійна (професійно-технічна) освіта. Попередньо складається враження, що автори проєкту або сформулювали відповідні позиції некоректно, або не вбачають можливості підготовки відповідних фахівців на рівнях фахової передвищої, вищої освіти, в системі освіти дорослих, у тому числі – післядипломної освіти.

Проте така позиція містить очевидну суперечність: підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації **«управлінських кадрів та кадрів ведення підприємницької діяльності»** не узгоджується з переліком результатів навчання та компетентностей, які має здобути випускник закладу дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти.

Дотичним питанням є створення **ветеранських центрів у закладах освіти**. Такі центри є осередками освіти дорослих з широким функціоналом (навчальні програми, тренінги, вебіари, соціальна адаптація, психологічна підтримка, консалтинг тощо). Наразі у ЗВО створено 9 таких центрів, проте відсутня інформація для масштабування позитивного досвіду. Класичний сценарій передбачає запуск пілотного проєкту, але питання потребує стислих строків для реагування, оскільки проблема загострюється і буде охоплювати значну кількість населення (ветерани, безпосередньо чи опосередковано – члени їхніх сімей).

Ще одна проблема – **повернення із-за кордону наших громадян**, які вимушено залишили Україну через війну. У цьому сенсі важливо розуміти, що люди очікують сприятливих умов для повернення, зокрема і у сфері можливостей для здобуття освіти, визнання здобутих за кордоном результатів навчання та/або кваліфікацій (повних, часткових, мікро).

Натомість бачимо або доволі дискусійні ініціативи (позбавлення стипендій студентів, які перебувають за кордоном), або широкий спектр заяв про зменшення мережі закладів освіти та тотальну доступність дистанційної освіти. У поєднанні із закликами щодо масового повернення до освіти у очній формі складається враження певного дисонансу, що не сприяє позитивному іміджу та привабливості вітчизняної освіти. Проблема ускладнюється і недостатньою (на нашу думку) увагою закладів освіти до вищезгаданого Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти. Тобто, можна висловити сумнів щодо готовності закладів освіти до визначених процедур та усталених практик такого визнання.

В умовах триваючої війни на перший погляд передчасною виглядає проблематика деяких аспектів **повоєнної відбудови**. Моніторинг заяв представників окремих ЦОВВ, закладів освіти, виступів на деяких конференціях дозволяє визнати формування хибного суспільного дискурсу з назвою **«а хто асфальт класти буде»?**

Автори подібних заяв мабуть уявляють собі якусь «перезавантажену» індустріалізацію з виразним домінуванням ручної праці в епоху ШІ? При цьому характерною рисою подібних заяв є локалізація на одному рівні освіти. У цьому контексті варто враховувати ризики: створення непривабливого іміджу вітчизняної освіти; вплив на рішення про повернення чи відмову від нього наших громадян, які вимушено залишили Україну після 24.02.2022; необґрунтоване звуження освітніх траєкторій та визначених законодавством прав на здобуття освіти. Але вже маємо представників одного рівня освіти, які заявили таке собі «право» на відбудову України саме зусиллями здобувачів відповідної освіти.

З урахуванням вищевказаного оптимальною виглядає така діяльність закладу освіти у сфері освіти дорослих (див. рис. 12).

Рис. 12 Модель діяльності закладу освіти у сфері освіти дорослих

Джерело: власне зображення

У проєкті професійного стандарту «Фахівець із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб» бачимо підтвердження вказаних вище ідей та пропозицій. Зокрема, підвищення кваліфікації таких фахівців відбуватиметься в системі освіти дорослих: «Проходження курсів для підтвердження наявного рівня професійної кваліфікації, у тому числі безкоштовних онлайн-курсів та інших навчальних заходів, рекомендованих для фахівців із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб, у тому числі організованих із залученням коштів міжнародної технічної допомоги. Підвищення кваліфікації також може здійснюватися шляхом неформальної освіти (тренінги, семінари, семінари-практикуми, вебінари тощо) та інформальної освіти. Підвищення кваліфікації, як правило, не рідше ніж один раз на 3 роки.» <http://surl.li/pdwwf>.

У разі затвердження стандарту відкривається досить об'ємна ніша на ринку освітніх послуг в цілому та в освіті дорослих зокрема. Адже, попри підготовку фахівців відповідного профілю за «традиційними» освітніми програмами бакалаврату та/або магістратури, мова йде про суттєве збільшення їх

кількості, серйозні перспективи віднесення відповідних спеціальностей (із спеціалізаціями) до переліку спеціальностей з особливою підтримкою, збільшення обсягу державного замовлення та/або грантової підтримки (з урахуванням останніх новацій та намірів). Далі – систематичне підвищення кваліфікації цієї (апріорі значної) кількості фахівців саме у сфері освіти дорослих. Таким чином, лише на прикладі однієї професії бачимо класичний мультиплікаційний ефект.

Отже, позиції щодо розвитку освіти дорослих можуть бути різними, але ухвалення будь-яких рішень у цій сфері, як і державна політика в цілому мають бути підпорядковані одній меті – збереженню і розвитку людського капіталу.

8. Підсумки та висновки

На підставі проведеного аналізу стану та перспектив законодавства у сфері освіти дорослих доцільно підвести **підсумки дослідження**.

1. В Україні в цілому є нормативно-правова база для функціонування освіти дорослих, відповідні позиції у певному вигляді зафіксовані як у Конституції України, базовому Законі України «Про освіту», так і в спеціальних законах у сфері освіти.

2. Головним і принциповим недоліком нормативно-правового регулювання освіти дорослих є відсутність Закону України «Про освіту дорослих» як системного, профільного нормативно-правового акту.

3. Створено систему інституцій, які відповідно до свого функціоналу можуть здійснювати державну (регіональну) політику у сфері освіти дорослих.

4. Функціонал вказаних інституцій потребує доповнення з урахуванням нагальної потреби ухвалення Закону України «Про освіту дорослих».

5. На рівні підзаконних нормативно-правових актів затверджено Порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти, Типове положення про організацію освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти.

6. Важливим блоком підзаконних нормативно-правових актів у сфері освіти дорослих є акти, які регламентують діяльність Національного Агентства Кваліфікацій.

7. Потребує затвердження перспективний і соціально значущий професійний стандарт «Фахівець із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб».

Нормативно-правове забезпечення освіти дорослих потребує невідкладного перезавантаження, а відповідним каталізатором процесу має стати план реалізації реформ, передбачених нещодавнім Звітом Єврокомісії <http://surl.li/nlksf>

Аналіз стану готовності вітчизняної освіти і культури до вступу України до ЄС провів також аналітичний центр CEDOS <http://surl.li/nlkte>

З урахуванням комплексу наявних проблем вважаємо за необхідне висловити **практичні рекомендації** у сфері оптимізації законодавства про освіту дорослих.

1. Всім зацікавленим сторонам (насамперед, органам влади і управління) зосередити зусилля на невідкладному внесенні таких змін до законодавства:

1) внести зміни до частини третьої статті 53 Конституції України;

2) терміново доопрацювати і ухвалити Закон України «Про освіту дорослих» на основі урядового проєкту (р.н.7039);

3) терміново доопрацювати і ухвалити Закон України «Про Національну систему кваліфікацій»;

4) скасувати Закон України «Про професійний розвиток працівників».

2. Створити міжвідомчу Робочу групу високого рівня (ВРУ, КМУ, Мінфін, МОН, Мінветеранів, МОЗ та ін.) для розроблення низки проєктів НПА у сфері освіти дорослих в цілому та у сфері соціальної адаптації ветеранів зокрема, насамперед – напрацювання цілісної моделі державної політики (політик) у вказаних сферах.

3. КМУ забезпечити координацію роботи Групи, контроль за невідкладним розглядом та затвердженням напрацьованих групою проєктів НПА.

4. Пріоритетом є напрацювання і затвердження Стратегії розвитку освіти дорослих, Національних програм у сфері освіти дорослих, зокрема – у сфері сприяння соціальній адаптації ветеранів. Ці кроки є принципово важливими з урахуванням невідповідності ветеранської політики держави існуючим викликам, «наздоганяючих» (запізнілих) кроків у сфері реагування на проблеми соціальної адаптації ветеранів.

5. На регіональному рівні держава має ініціювати перед органами місцевого самоврядування розроблення та затвердження регіональних програм підтримки/розвитку освіти дорослих, зокрема – сприяння соціальній адаптації ветеранів, у тому числі ветеранському підприємництву.

На мікрорівні (заклади освіти) доцільно висловити рекомендації щодо таких кроків.

1. Кожному закладу фахової передвищої або вищої освіти невідкладно розробити Порядок визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти.

2. Створити Підрозділ визнання результатів навчання або призначити уповноважену особу.

3. Налагодити співпрацю з НАК, створити у структурі закладу кваліфікаційний центр, акредитувати центр в НАК.

4. Створити у структурі закладу ветеранський центр (підрозділ по роботі з ветеранами).

5. Створити у структурі закладу Центр освіти дорослих (підрозділ освіти дорослих).

6. Розробити перелік заходів з адаптації ветеранів, сприяння їхнім освітнім траєкторіям, підприємницькій діяльності.

7. Розробити перелік заходів з освіти дорослих (тренінги, сертифіковані курси, майстер-класи тощо).

8. Забезпечити просування інформації про готовий продукт.

На наше переконання, реалізація вказаного комплексу дій як на рівні органів влади і управління, так і на рівні закладів освіти, створить належне підґрунтя для втілення потенціалу освіти дорослих в Україні.

На жаль, наразі спостерігається своєрідна вузькість мислення – відповідно до нещодавнього урядового проєкту учасники бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни зможуть безоплатно пройти професійне навчання <http://surl.li/nogku>. Тобто, знову маємо нішевий (секторальний) підхід, який може мати зворотній ефект – замість вирішення питань адаптації учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни, підготовки кадрів для відбудови, можемо отримати втрати людського капіталу внаслідок еміграції частини населення до тих держав, у яких не переймаються настільки відвертим лобіюванням одного рівня освіти.

У контексті вищевказаного першорядне значення для розвитку освіти дорослих в Україні має належне закріплення освіти дорослих у Конституції України та ухвалення рамкового Закону, який має визначити питання функціоналу інституцій, «перезавантажити» ситуацію у сфері освіти дорослих, забезпечити розвиток цього важливого складника системи освіти.